

Н. М. Бобух (Полтава)

УДК 811.161.2: 81'373.422

АБСТРАКТНІ КОНТРАСТИВИ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Сучасні когнітивно-лінгвістичні дослідження свідчать, що найскладнішими для концептуального аналізу є абстрактні концепти. Вони існують у будь-якій мові й відображають моральні устої (підвалини) нації: „доля”, „віра”, „добро”, „зло”, „краса”, „свобода” тощо [Іваненко 2002: 138]. Абстрактні концепти досліджували Н. Арутюнова [Арутюнова 1998: 205 – 265], І. Голубовська [Голубовська 2004: 114 – 129], Н. Іваненко [Іваненко 2002: 136 – 140; 2003: 255 – 263], В. Кононенко [Кононенко 2004: 15 – 233; 2008: 184 – 197] та ін.

У пропонованій статті ми ставимо за мету проаналізувати абстрактні контрастиви в українському поетичному дискурсі.

Продуктивними в поетичному словнику є абстрактні опозиції *віра – зневіра, воля – неволя, добро – зло, доля – недоля, закон – беззаконня, надія – безнадія, правда – неправда, право – безправ'я, правота – неправота, слава – ганьба, справедливість – несправедливість, честь – безчестя* та ін. „Виділення й опис цих духовно-ціннісних категорій, – зазначає В. Кононенко, – дозволяє створити ту лінгвістичну картину світу, що засвідчує можливості самоідентифікації українського народу” [Кононенко 2004: 233].

Компоненти зазначених контрастивів, як свідчить фактичний матеріал, зберігають у віршованих творах позитивну і негативну маркованість: *Розкошлані на всіх вітрах вагань, / як смолоскипи молодого болю, / в неволі здобули для себе волю, / ногою заступивши смертну грань* (В. Стус); *В житті є сонце і мета, / Живі дерева й сталактити, / І правота й неправота, / Кому як жити і ходити* (А. Малишко).

В українській поезії засвідчений субстантивний контрастив *доля – недоля*, компоненти якого аналогічно конотують позитивну і негативну оцінність. У віршованих текстах лексема *доля* в значенні *щастя* протиставляється лексемі *недоля*, що вживають для позначення *нещастя*: *Розминаються. Повні – порожні. / Незбагненна процесія болю. / У автобусах тих подорожні / їдуть наче із долі... в недолю* (С. Йовенко); *В них [очах] тиха задума, і смуток, і спалах. / Одвічна утома і вічна жага. / Юнацька довіра, розважність бувалих, / І доля щаслива й недоля жахна* (Л. Дмитерко).

Якщо *Доля*, – наголошує Н. Шапарова, – уважалася втіленням щастя й удачі, дарованих людям богами (спочатку й саме слово „бог” мало значення „доля”), то *Недоля* вважалася злою й нечистою істотою [Шапарова 2001: 232]. Субстантив *доля* пов'язаний із праслов'янським *dolya* – „частина”, що співвідноситься з *delīti* „ділити” [ЕСУМ II: 107]. „Внутрішня форма цього слова, – слушно зауважує І. Голубовська, – розкриває уявлення українців про існування вищої сили, яка наділяє

кожну людину щасливим або нещасливим життям” [Голубовська 2004: 122].

Емоційно-позитивна конотація конституента *доля* підсилена в поетичному словнику використанням демінутивного суфікса *-еньк-*: *Два наших імені і доленька одна, / якій ім'я – недоля і розлука, / і птах у небі, і порожні руки, / їй не розібрати, що несе луна* (С. Йовенко).

Локативне протиставлення *правий - лівий*, яке використовують в абстрактному значенні, трансформується в абстрактно-юридичні опозиції *правда - кривда, правота - неправота*. „В індоєвропейських народах, – зазначає А. Стойнев, – позитивним є *правий* бік. Це відбито в обрядово-правових і пізніше в юридичних термінах: рос. *правый* – *правий*, але і *правий*, *невинний*, *справедливий*, *правосуддя* від цього кореня (трапляється майже в усіх слов'янських мовах” [Стойнев 1985: 77].

Концепти *правда – неправда* репрезентують у поетичному дискурсі опозиції: *правда – брехня, правда – лжа, правда – олжа, правда – омана, правда – кривда, істина – неправда, істина – брехня, правота – лжа*, у яких зберігається абстраговане символічне значення складників – позитивна і негативна маркованість. До антонімічно-синонімічної парадигми *правда, істина, правота – неправда, брехня* (розм.), *лжа* (уроч.), *олжа* (уроч.), *кривда* (нар.-поет.), *омана* входять опозиції, компоненти яких розрізняються значенневими відтінками або стилістичним забарвленням: *Стоїть моє замріяне село / за врунистими тихими ланами. / Неправди поміж нами не було, / а зерна правди проросли між нами* (М. Сингаївський); *Але правди в брехні не розмішуй, / Не ганьби все підряд без пуття, / Бо на світі той наймудріший, / Хто найдужче любить життя* (В. Симоненко); *Він [колос] теж за правом юного нащадка / Осмислювати Гору цю почне, / За шаром шар гортаючи нещадно / Олжу і правду, отже – і мене* (Б. Олійник).

Призначення зменшувально-пестливої пестливої форми до *правди – правдонька* – „знизити рівень абстрагованості, філософічності поняття *правда*, зробити його ближчим, зрозумілішим, прийнятним і водночас – засвідчити приязне ставлення до *правди* як вищої справедливості” [Кононенко 2008: 185]: *Обмочила землю рана / Із козацького чола, / Щоб неправда помирала, / Щоби правдонька жила* (В. Крищенко).

Позитивну і негативну конотацію компонентів антонімічних пар підсилюють у віршованих текстах відповідні епітетні означення: *свята, справжня, золота, мозольна, молоткаста* (*правда*); *правдоносне, земне, щедре* (добро, доброта, добрість) – *сита, чорна, колюча* (*неправда*); *чорне, горbate, підступне* (зло, злість): *Сита брехня, мов змія очкаста. / Правда ж мозольна та молоткаста!* (А. Малишко); *Де щедра добрість, / де підступне зло, – / життя навчило нас розпізнавати* (Д. Луценко); *Сміється дотеп, смутком перешитий. / Добро сміється над горбатим злом* (І. Драч).

Полярна оцінність складників досліджуваних абстрактних опозицій виявляється і в їхній сполучуваності з дієсловами. Так, лексема *правда* в

поетичних творах корелює з дієсловами *приходити, жити, говорити, шукати* тощо, які підсилюють її позитивну конотацію, а лексема *неправда* сполучається з дієсловами: *спопелити, помирати, сичати, німіти, клясти* та ін., що конотують виразно негативну оцінність: *Хай там брехня, мов гадюка сичить, / Гуркає, ніби лавиною гори. / Правда ніколи й ніде не кричить, / Правда – говорить!* (В. Крищенко); *До двадцяти бунтуємо завзято, / Шукаєм правди, клянемо брехню / І віримо, що нашому огню / Належить всяку нечисть спопелити* (В. Симоненко).

Контраст понять *добра і зла* підтримують семантикою відповідних дієслів, з якими вони корелюють у поетичній мові. Лексема *добро* поєднана з дієсловами *пустити, пророчити, уславити, осяювати, цвісти*, а лексема *зло* – з дієсловами *боротися, поганити, одринутти, одкинути, знебути, перетворити* тощо: *Ради чого, ви думаєте, я берусь за перо? / Щоб поганити зло? Щоб уславить добро? (І. Драч); Зійшлись у битві два світи: / Де злу – вмирать, / Добру – цвісти* (С. Козак).

Віршований текст актуалізує й персоніфіковані образи *добра і зла, правди і неправди* та ін., які надають йому особливої виразності: *Душа моя глибока / І вічна, мов Дніпро, / І не стою я збоку, / Як б'ються зло й добро* (П. Сингаївський); *Та тліють по світах підступності рейхстаги, / Неправда з правдою веде одвічний бій* (Л. Дмитерко); *Дух людський, ти оживаєш нині, / Правда кривду виставля на суд* (В. Крищенко).

Типовими для української поезії є іменні метафоричні вислови, що ґрунтуються на полярних абстрактних поняттях. Стислі генітивні метафори дозволяють розкрити нові, несподівані грані зображуваного, передати особливості поетичного мислення: *колотнеча віри і зневір* (В. Стус); *таїна добра і зла* (Д. Луценко); *келих добра і зла* (В. Коломієць); *розтоки добра і зла* (В. Стус); *свідок добра і зла* (Г. Коваль); *путь неволь і воль* (В. Стус); *пороги ганьби і слави* (С. Йовенко); *люстерце слави і неслави* (В. Коломієць); *шпіцрутени слави і неслави* (І. Драч) та ін.

Продуктивною у віршованих творах є абстрактна опозиція *слава – ганьба*. Поетичний контекст актуалізує потенційно протиставлювані значення асиметричних контрастивів, які входять до названої антонімічно-синонімічної парадигми: *хвала – хула, слей – огуда, овації – хула, ура – ганьба*, пор.: *Дорога / дарує досі вибір: / пороги / ганьби – / чи шани й слави. / І строго / життя на справжність вивір, чи гідний / високих днів і справи* (С. Йовенко); *Прагне кожен творити для люду, / І коли досягає мети, / Тоді люд крізь слей та огуду / Прагне вже до співця дорости* (В. Забаштанський); *З блаженних намірів робив я дзвін добра, / Щоб він горлав – „ганьба” або кричав „ура”; / Прозорість радісну я взяв на силу гніву, / Я тінню світла став, дав правій – руку ліву* (Д. Павличко).

Отже, у поетичному дискурсі широко використані абстрактні контрастиви, компоненти яких зберігають полярну маркованість. Позитивну та негативну конотацію складників антонімічно-

синонімічних парадигм у віршованих текстах підсилюють дієслова й прикметники, з якими сполучаються семантично протиставлювані абстрактні лексеми. Поетичний контекст актуалізує потенційно протиставлювані значення асиметричних антонімів.

Література

Арутюнова 1998 – Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Яз. рус. культ., 1999. – 896 с.; **Голубовська 2004** – Голубовська І. О. Етнічні особливості елементів мовних картин світу : монографія / І. О. Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с.; **ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1982 – 1989. – Т. 1 – 4; **Іваненко 2002** – Іваненко Н. Концепт добра у контексті філософії мови / Н. Іваненко // Наукові записки. – Сер. : Філол. науки (мовознавство). – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. – Вип. 44. – С. 136 – 140; **Іваненко 2003** – Іваненко Н. Семантичні зв'язки у структурі концепту „добро” / Н. Іваненко // Наукові записки. – Сер. : Філол. науки (мовознавство). – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2003. – Вип. 48. – С. 255 – 263; **Кононенко 2004** – Кононенко В. Концепти українського дискурсу : монографія / В. Кононенко. – К. – Івано-Франківськ, 2004. – 248 с.; **Кононенко 2008** – Кононенко В. І. Мова в контексті культури : монографія / В. І. Кононенко. – К. – Івано-Франківськ, 2008. – 390 с.; **Стойнев 1985** – Стойнев А. Светогледът на прабългарите / А. Стойнев. – София : Изд-во на Българската Академия на Науките, 1985. – 177 с.; **Шапарова 2001** – Шапарова Н. С. Краткая энциклопедия славянской мифологии / Н. С. Шапарова. – М. : ООО „Издательство АСТ”; ООО „Издательство Астрель”; ООО „Русские словари”, 2001. – 623 с.

Бобух Н. М. Абстрактні контрастиви в поетичному дискурсі

У статті досліджено продуктивні в українському поетичному дискурсі абстрактні опозиції, семантично протиставлювані конституенти яких репрезентують позитивну і негативну маркованість, зокрема *добро – зло, доля – недоля, правда – неправда, слава – ганьба* та ін. З'ясовано, що полярну оцінність членів зазначених абстрактних контрастивів підсилюють прикметники й дієслова, з якими вони сполучаються у віршованих творах. Виявлено, що поетичний контекст актуалізує потенційно протиставлювані значення лексем.

Ключові слова: абстрактні контрастиви, антонімічно-синонімічна парадигма, генітивна метафора, поетичний дискурс, позитивна і негативна маркованість.

Бобух Н. Н. Абстрактные контрастивы в поэтическом дискурсе

В статье исследуются продуктивные в украинском поэтическом дискурсе абстрактные оппозиции, семантически противопоставляемые конститuentы которых репрезентируют положительную и отрицательную маркированность, в частности *добро – зло, судьба – несудьба, правда – неправда, слава – позор* и др. Определено, что полярную оценочность членов указанных абстрактных контрастивов усиливают прилагательные и глаголы, с которыми они сочетаются в стихотворных произведениях. Установлено, что поэтический контекст актуализирует потенциально противопоставляемые значения лексем.

Ключевые слова: абстрактные контрастивы, антонимично-синонимическая парадигма, генитивная метафора, поэтический дискурс, положительная и отрицательная маркированность.

Bobukh N. M. Abstract Oppositions in Poetic Discourse

The article researches productive in Ukrainian poetic discourse abstract oppositions, semantically contrasted constituents of which represent both positive and negative marking (*kindness – evil, luck – mischance, truth – lie, glory – disgrace, etc.*). It is detected, that the polar estimation of the abstract opposition constituents is intensified by the adjectives and the verbs they are combined with in poetry. Poetic context actualizes potentially contrasted meanings of lexems.

Key words: abstract oppositions, antonymic and synonymic paradigm, genitive metaphor, poetic discourse, positive and negative marking.

Стаття надійшла до редакції 17. 11. 2012 р.

Прийнято до друку 21. 12. 2012 р.

Рецензент – д-р філол. н., проф. Глуховцева К. Д.

Е. В. Зимич (Луганск)

УДК 811.111'42'22

**ВЛИЯНИЕ ГЕНДЕРНОГО ФАКТОРА
НА РЕЧЕВУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КОММУНИКАНТОВ
В МАРИТАЛЬНОМ ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ**

Смена научной парадигмы в лингвистике последней четверти двадцатого века и обращение к теме человеческого фактора в языке, переход от лингвистики „имманентной” к лингвистике антропологической обозначили необходимость изучения системы языка в сфере общения, организации и форм межличностного взаимодействия в различных типах диалогического дискурса, среди которых одно из важных мест занимает семейный дискурс. В рамках семейного дискурса изучаются типовые семейные коммуникации [Бігарі 2006; Таннен 1996]: